

صلى الله عليه وسلم

دانشگاه تربیت مدرس شهید رجایی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

تعهد نامه اصالت اثر

این جانب **علی مسلمی** متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی این جانب است و دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آنها استفاده شده است، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مأخذ ذکر گردیده است. این پایان نامه / رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه تربیت مدرس شهید رجایی می باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو

علی مسلمی

امضاء

بررسی تطبیقی روایات تفسیری تفاسیر نورالثقلین و درّالمنثور در سوره‌ی واقعه از نظر سند، متن و شکل تحلیل

نگارش

علی مسلمی

استاد راهنما: دکتر علی اکبر شایسته نژاد

استاد مشاور: دکتر زهرا کاشانیها

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته علوم قرآن و حدیث

بهمن ماه ۱۳۹۰

شماره: ۱۰۴۴۹/۱۲
تاریخ: ۹۱۲/۵۱۹
پوست:

بیت

دانشگاه تربیت مدرس شهید رجایی

صور تجلسه دفاع پایان نامه تحصیلی دوره کارشناسی ارشد

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد آقای علی مسلمی رشته علوم قرآن و حدیث تحت عنوان بررسی تطبیقی روایات تفسیری تفاسیر نورالتقلین و دارالمنثور در سوره واقعه از نظر سند، متن و شکل تحلیل، که در تاریخ ۹۰/۱۲/۲۱ با حضور هیأت محترم داوران در دانشگاه تربیت مدرس شهید رجایی برگزار گردید و نتیجه به شرح زیر اعلام گردید.

قبول (بادرجه امتیاز) دفاع مجدد مردود.

۱- عالی (۲۰-۱۹)

۲- بسیار خوب (۱۸/۹۹-۱۸)

۳- خوب (۱۷/۹۹-۱۶)

۴- قابل قبول (۱۵/۹۹-۱۴)

۵- غیر قابل قبول (کمتر از ۱۴)

اعضاء	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
استاد راهنما	دکتر علی اکبر شایسته نژاد	استادیار	
استاد مشاور	دکتر زهرا کاشانیها	استادیار	
استاد داور داخلی	دکتر عین اله خادمی	دانشیار	
استاد داور خارجی	دکتر محمدحسین خوانین زاده	استادیار	
نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر عبدالله صلواتی	استادیار	

دکتر ظاهری احمدی
رئیس دانشکده علوم انسانی

تهران، لویزان، کد پستی: ۱۵۸۱۱-۱۶۷۸۸
صندوق پستی: ۱۶۳-۱۶۷۸۵
تلفن: ۹-۰۶-۲۲۹۷۰۰۳۳ فکس: ۲۲۹۷۰۰۳۳
Email: sru@sru.ac.ir
www.srttu.edu

تقدیم به:

پیشگاه مولایم امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

و

روح مادر عزیزم

و

پدر دلسوزم

و

همسر مهربانم

قدر دانی و تشکر

﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ ﴾ (اعراف: ۴۳)

«ستایش خدایی را که ما را بدین [راه] هدایت نمود، و اگر خدا ما را رهبری نمی‌کرد ما خود هدایت نمی‌یافتیم.»

از زحمات بی دریغ و رهنمـــــودهای روشنگرانه‌ی اساتید ارجمندم، جناب آقای دکتر علی اکبر شایسته نژاد به عنوان استاد راهنما و سرکار خانم دکتر زهرا کاشانیها به عنوان استاد مشاور، که در تدوین این پایان نامه کمال همکاری را با نگارنده داشته اند ، نهایت امتنان را داشته و از ساحت عافیت خیز پروردگار متعال برای آن عزیزان حسن عاقبت و دوام عافیت مسئلت می نمایم.

چکیده:

در این پایان نامه، صحت روایات تفسیری مربوط به سوره‌ی واقعه در تفاسیر در المنثور سیوطی و نورالثقلین حویزی از حیث سند، متن و کیفیت نقل، توسط مؤلفان آن‌ها (شکل تحلیل) بررسی شده اند. تحقیق حاضر در پنج فصل تنظیم شده است که فصل اول آن به کلیات پرداخته است و آن نیز شامل مسأله تحقیق، اهداف تحقیق، سؤالات و فرضیه های تخصصی، اهمیت و ضرورت تحقیق، روش تحقیق و ... است. همچنین در این فصل به معرفی مختصر کلید واژه‌ها پرداخته شده است که عبارتند از: سوره واقعه، تفسیر در المنثور، تفسیر نورالثقلین، سیوطی و حویزی.

چهار فصل دیگر این تحقیق به ترتیب چنین است:

فصل دوم: بررسی روایات مشترک تفاسیر در المنثور و نورالثقلین؛ این فصل شامل روایاتی است که در دو تفسیر نقل شده است و مؤلفان آن‌ها در برخی مواقع گرفتار اشتباهاتی شده اند که نگارنده سعی کرده تا حد امکان آن‌ها را برطرف نماید.

فصل سوم: بررسی روایات اختصاصی تفسیر در المنثور؛ این فصل شامل روایاتی است که اختصاص به تفسیر در المنثور دارد که سیوطی آن‌ها را از کتب و جوامع مختلف روایی اهل سنت گرد آورده است که بیشترین روایات را از تفسیر ابن جریر طبری و تفسیر عبد بن حمید نقل کرده است.

فصل چهارم: بررسی روایات اختصاصی تفسیر نورالثقلین؛ در این فصل فقط روایات مختص نورالثقلین بررسی شده است که حویزی بیشتر آن‌ها را از تفسیر قمی و کتاب شریف کافی نقل کرده است و حسن ختام این فصل، کلام مولای متقیان و افضل سابقان، علی علیه السلام است که حویزی آن را از نهج البلاغه گزینش کرده است که در مورد عذاب مرده ای است که از اصحاب شمال بوده و پس از مرگ گرفتار انواع بلاها و نزول حمیم خواهد بود.

فصل پنجم: بررسی روایات معارض؛ این فصل در بر گیرنده‌ی روایات معارض دو تفسیر با هم و نیز روایات معارض هر تفسیر با هم دیگر است که با قبول برخی از آن‌ها، پاره ای دیگر به دلیل تعارض با آن‌ها مردود خواهد بود.

و نیز در این چهار فصل، در مورد هر روایت ابتدا به صحت سند آن پرداخته شده است و سپس صحت متن آن مورد بررسی قرار گرفته است که در بررسی صحت آن‌ها از روایات معاضد و معارض آن‌ها کمک گرفته شده است و نیز در مورد هر روایت، کیفیت نقل روایات توسط مؤلفان برای نگارنده امر مهمی بوده است و لازم به ذکر است که متأسفانه در این مورد از جانب مؤلفان آن‌ها، قصور و کوتاهی صورت گرفته است. و نیز هر دو مفسر در تقطیع و جابه جایی روایات، گزینش و انتخاب روایات تفسیری و نیز گزینش منابع به خصوص، توجه به علوم قرآنی در لابلای تفسیر و ... دست به نوعی اجتهاد زده اند که به نظر نگارنده امر مهمی بوده است؛ چرا که این تفاسیر از جمله‌ی تفاسیر روایی به شمار می آیند و مؤلفان آن‌ها سعی کرده اند از اجتهاد و اظهار نظر در مورد روایات پرهیز کنند ولی در موارد مذکور فوق، اجتهاد مؤلفان آن‌ها کاملاً مشهود است و نگارنده در طی بررسی روایات بدان‌ها پرداخته است.

مقدمه:

حمد و سپاس مخصوص پروردگار جهانیان است که هدایت انسان را برای رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی بر عهده گرفته است و سلام و درود به روان پاک تمام پیامبران الهی و اوصیای آنان به ویژه به پیشگاه حضرت ختمی مرتبت، پیامبر گرامی اسلام ﷺ و امامان معصوم علیهم السلام که زحمت هدایت بشر را به دوش کشیده اند. این تحقیق در بر دارنده سه موضوع اصلی و محوری است که عبارتند از: سوره‌ی واقعه، تفسیر درالمنثور به عنوان تفسیر روایی شاخص اهل سنت در این نوشته و تفسیر نورالثقلین به عنوان تفسیر روایی شاخص شیعی در این نوشته، که نگارنده از انتخاب هر یک انگیزه‌ای داشته است. علت اصلی انتخاب سوره‌ی واقعه، این بوده است که نگارنده از زمان دانش آموزی خودش با این سوره بیشتر مأنوس بوده و هر شب خود را به تلاوت آن مقید می کرده است و علت انتخاب یک تفسیر از اهل سنت و یک تفسیر از شیعه، به جهت روایات مشترک به کار رفته در آن دو تفسیر است؛ روایاتی که فریقین بر آنها صحه گذاشته اند و در نهایت دلیل انتخاب تفاسیر مذکور این بود که تقریباً روش های تفسیری دو مفسر شبیه به هم بوده و نیز إهمال و قصوری از ناحیه مؤلفان مذکور صورت گرفته است.

همچنین در بررسی روایات، اسناد روایات، احوال روات، رجال آنها و نیز ترجمه‌ی روایات را به دلیل آن که برای خواننده‌ی محترم ملال آور نشود، در پاورقی آورده ام ولی نتیجه‌ی آن را، (صحیح یا ضعیف بودن سند را) در متن ذکر نموده ام و در مورد برخی روایات کوچک که بدون سند بودند ترجمه‌ی آنها را در داخل متن آورده ام و برخی از پاورقی ها، درون متنی و برخی دیگر برون متنی و در برخی مواقع نیز ترکیبی از آن دو بوده است و در مورد احوال روات، هر جا در مورد یک راوی گفته شده که او ثقة است منظور ثقة در حدیث است زیرا در برخی موارد، راوی از نظر مذهب فاسد بوده ولی از نظر نقل روایت و کیفیت تحمّل حدیث، مورد تأیید صاحبان کتب رجالی بوده است لذا در این تحقیق، ثقة بودن راوی از نظر نقل حدیث مهم بوده است. لازم به ذکر است که صلوات ها بر پیامبر گرامی اسلام و عترت پاکش در تفسیر سیوطی که به صورت ابتر نوشته شده بود یعنی عبارت (و آله) را از آن انداخته بود من هنگام نقل، آن را به طور کامل نقل کرده ام تا نهی حضرت رسول اکرم ﷺ را در نظر داشته باشم که فرمود: بر من صلوات ابتر نفرستید. همچنین اگر سند روایتی قبلاً بررسی شده است در موارد بعدی سعی کرده ام آن را به نوشته های قبلی خودم ارجاع دهم. و در مورد تصحیف و تحریف کلمات و عبارات روایات لازم به ذکر است که هر جا به تصحیف یا تحریف کلمه یا عبارتی حکم شده است من آنها را با کتب و جوامع روایی دیگر مقایسه کرده ام و آنها در مقایسه با نسخ خطی نبوده است. و آخرین مطلب این که به دلیل حجم سنگین کار، قطعاً این نوشته دارای نقایصی خواهد بود که امیدوارم عزیزان خواننده، آنها را بر من ببخشند ان شاء الله که مقبول درگاه احدیت افتد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات.....
۲	۱- طرح مسأله تحقیق .....
۳	۲- اهداف تحقیق .....
۳	۳- سؤالات یا فرضیه‌های تخصصی.....
۴	۴- اهمیت و ضرورت تحقیق .....
۴	۵- روش تحقیق .....
۴	۵-۱- نوع تحقیق و روش بررسی فرضیه‌ها یا پاسخگویی به سؤالات .....
۵	۵-۲- ابزار گردآوری داده‌ها و ذکر ویژگیهای آنها .....
۵	۶- محدودیت‌های تحقیق .....
۵	۷- پیشینه تحقیق .....
۶	۸- کاربرد نتایج تحقیق .....
۶	۹- کلید واژه‌ها .....
۶	۹-۱- سوره‌ی واقعه .....
۷	۹-۲- تفسیر در المنثور .....
۸	۹-۳- تفسیر نور الثقلین .....
۹	۹-۴- معرفی سیوطی .....
۱۰	۹-۵- معرفی حویزی .....
۱۲	فصل دوم: بررسی روایات مشترک در المنثور سیوطی و نور الثقلین حویزی .....
۱۳	مقدمه.....
۱۳	روایات تفسیری در فضیلت سوره‌ی واقعه.....
۱۶	روایاتی دیگر در فضیلت سوره‌ی واقعه .....
۲۰	روایات در تفسیر آیات «إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ لَئِيسَ لَوْعَتِهَا كاذِبَةٌ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ».....
۲۸	روایات در تفسیر آیات «إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًا».....
۳۰	روایات در تفسیر آیه «فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًا».....
۳۲	روایات در تفسیر آیه «وَ كُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً» .....
۳۵	روایات در تفسیر آیات «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ... وَ قَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ».....
۴۱	روایاتی دیگر در تفسیر آیات «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» .....
۴۴	روایاتی دیگر در تفسیر آیات «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ... وَ قَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ» .....

فهرست مطالب

.....	روایات در تفسیر آیه « یَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ »	۵۰
.....	روایات در تفسیر آیه « لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَ لَا تَأْتِيًا »	۵۱
.....	روایات در تفسیر آیات وَ أَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ	۵۳
.....	روایات در تفسیر آیه « فِی سِدْرٍ مَّخْضُودٍ »	۶۳
.....	روایات در تفسیر آیه « وَ طَلْحٌ مَّنْضُودٍ »	۶۶
.....	روایات در تفسیر آیه « وَ ظِلٌّ مَّمدُودٍ »	۶۸
.....	روایات در تفسیر آیات « إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أُبْكَارًا »	۷۰
.....	روایات در تفسیر « أُتْرَابًا »	۷۴
.....	روایات در تفسیر « عُرْبًا »	۷۶
.....	روایات در تفسیر آیات « أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ .. أ أَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ »	۷۶
.....	روایات در تفسیر آیه « فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ »	۷۸
.....	روایات در تفسیر « الْمُزْنِ »	۸۱
.....	روایات در تفسیر آیه « لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ »	۸۲
.....	روایات در تفسیر آیه « وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تُكذِّبُونَ »	۸۳
.....	روایات در تفسیر آیات « فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقْرَبِينَ فَرَوْحٌ وَ رِيحَانٌ ... وَ تَصْلِيَةٌ جَحِيمٌ »	۸۶
.....	روایات در تفسیر همان آیات	۹۰
.....	روایات در تفسیر « رَوْحٌ » و « رِيحَانٌ »	۹۲
.....	روایات در تفسیر آیه « فَسَلَامٌ لِّكَ مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ »	۹۴
.....	روایات در تفسیر آیه « فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ »	۹۴
.....	نتیجه و تحلیل:	۹۶
.....	فصل سوم: بررسی روایات اختصاصی در المنثور	۹۸
.....	مقدمه	۹۹
.....	روایاتی در مکی بودن و فضیلت سوره‌ی واقعه	۱۰۰
.....	روایات در تفسیر « هَبَاءٌ مُّنبِتًا وَ ثَلَّةٌ »	۱۰۱
.....	روایات در تفسیر آیه « مَوْضُوعَةٌ »	۱۰۲
.....	روایات در تفسیر آیه « مُتَّكِنِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ »	۱۰۳
.....	روایت در فضیلت سوره واقعه	۱۰۳

فهرست مطالب

- روایت در تفسیر آیات « خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ... فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا » ۱۰۴
- روایات در تفسیر آیات « وَ كُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ... مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ » ۱۰۵
- روایات در تفسیر آیات « يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ ... وَلَا يُنْزِفُونَ » ۱۰۷
- روایات در تفسیر آیه « وَ لَحْمٍ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ » ۱۱۰
- روایات در تفسیر آیات « وَ حَوْرَعَيْنٌ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ » ۱۱۱
- روایات در تفسیر آیات « وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ ... وَ مَاءٍ مَسْكُوبٍ » ۱۱۲
- روایات در تفسیر آیات « إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنِشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا » ۱۱۵
- روایات در تفسیر آیه « عُرْبًا » ۱۱۶
- روایات در تفسیر آیات « ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ » ۱۲۲
- روایات در تفسیر آیات « وَ ظِلٌّ مِنْ يُحْمُومٍ لَا بَارِدٍ وَ لَا كَرِيمٍ » ۱۲۲
- روایات در تفسیر « مُتْرَفِينَ ... الْحِنْثِ الْعَظِيمِ » ۱۲۴
- روایات در تفسیر آیه « نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ » ۱۲۴
- روایات در تفسیر « تَزْرَعُونَهُ، تَفَكَّهُونَ » ۱۲۵
- روایات در تفسیر « أَجَاجًا، لِلْمُقَوِّينَ » ۱۲۶
- روایات در تفسیر آیه « فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ » ۱۲۹
- روایات در تفسیر آیه « لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ » ۱۳۱
- روایات در تفسیر آیات « أَفِيهِذَا الْحَدِيثِ ... أَنْكُمْ تُكَذِّبُونَ » ۱۳۲
- ایمان به نجوم از مخوف ترین چیزها ۱۳۸
- تلقین « لا اله الا الله » به محتضر ۱۴۰
- روایات در تفسیر « غیر مدینین » ۱۴۱
- روایات در تفسیر آیات « فَرُوحٌ وَ رِيحَانٌ وَ جَنَّةٌ نَعِيمٌ » ۱۴۲
- روایات در تفسیر آیه « فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ » ۱۴۶
- روایات در تفسیر آیات « فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ... وَ تَصَلِيَةً جَحِيمٍ » ۱۴۷
- روایات در تفسیر « حق الیقین » ۱۴۹
- روایات در تفسیر « فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ » ۱۵۰
- روایات ابن عباس در تفسیر سوره واقعه ۱۵۱

فهرست مطالب

نتیجه.....	۱۵۶
فصل چهارم: بررسی روایات اختصاصی نور الثقلین	۱۵۷
مقدمه	۱۵۸
روایاتی در فضیلت سوره‌ی واقعه	۱۵۸
روایاتی ضعیف در درمان ثالول	۱۶۲
روایات در تفسیر آیه « وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ »	۱۶۳
روایات در تفسیر آیه « وَ لَحْمٍ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ »	۱۷۶
روایات در تفسیر آیه « أَصْحَابُ الْيَمِينِ »	۱۷۷
روایاتی در مورد «احوال اهل بهشت و خود بهشت و میوه های بهشتی»	۱۷۹
روایات در تفسیر آیات « وَ فُرُشٌ مَّرْفُوعَةٌ وَ حُورٌ عِينٌ وَ أَتْرَابًا »	۱۸۱
روایات در تفسیر آیات « أَصْحَابُ الْيَمِينِ وَ اصحاب الشمال »	۱۸۶
روایات در تفسیر آیات « لَّا كِلْبُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زُقُومٍ ... فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ »	۱۸۸
روایات در تفسیر آیه « أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ »	۱۹۱
روایات در تفسیر آیه « أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ »	۱۹۳
روایات در تفسیر آیه « فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ »	۱۹۴
روایات در تفسیر آیه «فلا اقسام بمواقع النجوم»	۱۹۶
روایات در تفسیر آیه « فی کتاب مکنون »	۱۹۶
روایات در تفسیر آیه « لا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ »	۱۹۷
روایات در تفسیر آیات « فَلَوْ لَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ ... غَيْرَ مَدِينِينَ »	۱۹۹
روایات در تفسیر آیات « فَرُوحٌ وَ رِيحَانٌ وَ جَنَّةٌ نَعِيمٌ فَنزُلُّ مِنْ حَمِيمٍ وَ تَصْلِيَةٌ جَحِيمٍ »	۲۰۰
نتیجه و تحلیل	۲۰۴
فصل پنجم: بررسی روایات معارض	۲۰۶
مقدمه	۲۰۷
روایات در تفسیر آیات « ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ »	۲۰۸
روایات در تفسیر «السابقون»	۲۰۹
روایات در تفسیر « ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ قَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ » و « ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ »	۲۱۰
روایات در تفسیر آیه « عَلَى سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ »	۲۱۲

فهرست مطالب

۲۱۲	.....	روایات در تفسیر آیه « وَ فُرُشٌ مَّرْفُوعَةٌ »
۲۱۴	.....	روایات در تفسیر آیات « وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ... وَ لَحْمِ طَيْرٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ »
۲۱۶	.....	روایات در تفسیر آیه « وَ حَوْرَعَيْنٌ »
۲۱۷	.....	روایات در تفسیر آیه « شُرْبِ الْهَيْمِ »
۲۲۰	.....	روایات در تفسیر آیه « وَ ظِلٌّ مَّمْدُودٌ »
۲۲۱	.....	روایات در تفسیر آیه « وَ فُرُشٌ مَّرْفُوعَةٌ »
۲۲۳	.....	روایات در تفسیر آیات « ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْآخِرِينَ »
۲۲۷	.....	روایات در تفسیر «فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ»
۲۲۸	.....	روایات در تفسیر آیات « فِی كِتَابٍ مَّكْنُونٍ لَا یَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ »
۲۳۱	.....	روایات در تفسیر « رَوْحٌ وَ رِیحَانٌ »
۲۳۲	.....	روایات در تفسیر آیه « فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ »
۲۳۴	.....	روایات در تفسیر « رَوْحٌ وَ رِیحَانٌ »
۲۳۵	.....	نتیجه
۲۳۶	.....	خاتمه و نتیجه گیری
۲۳۷	.....	پیشنهادات
۲۳۸	.....	منابع و مأخذ
۲۴۶	.....	چکیده‌ی پایان نامه به انگلیسی
۲۴۷	.....	عنوان انگلیسی داخل پایان نامه

فصل اوّل

کلیّات

مقدمه:

این فصل شامل مطالبی از قبیل طرح مسأله، اهداف تحقیق، سؤالات یا فرضیه‌های تخصصی، اهمیت و ضرورت تحقیق، روش تحقیق، محدودیت‌های تحقیق، پیشینه‌ی تحقیق، کلید واژه‌ها و ... است که یک به یک به بررسی آن‌ها پرداخته خواهد شد.

۱- طرح مسأله تحقیق:

روایات معصومین علیهم‌السلام در تفسیر کلام خدا نقش مهمی دارند چنان‌که ابن عباس گوید: «... و ما علمی و علم اصحاب محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فی علم علی علیه‌السلام الا کقطره فی سبعة ابحر»^۱. (مفید، ۱۴۱۳؛ ص ۲۳۶) و هرگز قرآن، بدون توجه به تفسیر و تبیین این طایفه‌ی حقه فهمیده نمی‌شود و بلندای معارف مکنون او را جز مطهرون نمی‌یابند، (واقعه: ۷۹) و مطهرون نیز در قرآن، همان اهل بیت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم هستند (احزاب: ۳۳) که تنها آن پاکانند که به کنه قرآن می‌رسند. بنا براین خود قرآن، که نور مبین است، در کمال وضوح، پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام را مرجع فهمیدن معارف و حدود قوانین و مانند آن قرار داده و چون حجیت کلام خداوند ذاتی است، می‌تواند دلیل اعتبار سخن و سنت معصومین علیهم‌السلام واقع شود. پس قرآن که حجّت بالذات است سند حجیت سنت خواهد بود و هرگز نمی‌توان با قطع نظر از سنت معصومین علیهم‌السلام به همه حدود و احکام الهی راه یافت و به معارف قرآن کریم آشنا شد؛ چه این که آیات گسترده قرآن کریم نسبت به یکدیگر هماهنگ و منسجم‌اند. (طباطبائی، ۱۳۷۴؛ ج ۱، صص ۱۴-۱۶) لذا یکی از مسائل مهم و مورد توجه در برخورد با روایات، مسأله صحت و سقم آن‌هاست. و نیز این مطلب که تمامی احادیث

۱- علم من و علم تمام یاران محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در برابر علی علیه‌السلام همچون قطره‌ای در برابر هفت دریا است.

منقوله به صحت نپیوسته و بنا به دلایل عدیده ای دست جعل به میراث نبوت و ولایت برده شده است. (مدیر شانه چی، ۱۳۷۵؛ ج ۲، ص ۹۳ / معرفت، ۱۳۸۷؛ ج ۲ ص ۲۶-۲۷) و نیز با توجه به این که تفاسیر نورالثقلین منسوب به حویزی و درالمنثور اثر جلال الدین سیوطی از تفاسیر روایی مهم جهان اسلام به شمار می روند؛ فلذا پیرامون روایات تفسیری سوره واقعه در این دو تفسیر بزرگ و مهم، مسائلی مطرح می شود که عبارتند از:

- ۱-۱- بررسی نقش و چگونگی کاربرد روایات تفاسیر نورالثقلین و درالمنثور در سوره واقعه.
- ۱-۲- نقش تعصبات مذهبی مربوط به دو مفسر در گزینش روایات سوره فوق.
- ۱-۳- بررسی صحت روایات تفاسیر مذکور در سوره فوق از نظر سند، متن و شکل تحلیل.
- ۱-۴- وجود روایات مشترک و متعارض در دو تفسیر راجع به سوره واقعه.
- ۱-۵- اجتهاد دو مفسر در گزینش، انتخاب، تقطیع و نقل روایات و... در تفاسیر مذکور.

۲- اهداف تحقیق:

- ۲-۱- آشنایی با سوره‌ی واقعه و جایگاه آن در قرآن کریم.
- ۲-۲- آشنایی با جایگاه تفاسیر نورالثقلین و درالمنثور در جهان اسلام.
- ۲-۳- آشنایی با نقش و کاربرد روایات بکار رفته در تفسیر آن سوره در تفاسیر نورالثقلین و درالمنثور.
- ۲-۴- بررسی صحت و سقم روایات مذکور از لحاظ سند، متن و شکل تحلیل آن‌ها در تفاسیر مذکور.
- ۲-۵- آشنایی با روایات مشترک و متعارض در تفاسیر فوق.
- ۲-۶- آشنایی با اجتهاد دو مفسر در این تفاسیر.

۳- سوالات یا فرضیه‌های تخصصی:

- ۳-۱- سوره‌ی واقعه در قرآن کریم چه جایگاهی دارد؟
- ۳-۲- جایگاه تفاسیر نورالثقلین و درالمنثور در جهان اسلام چیست؟
- ۳-۳- نقش و کاربرد روایات به کار رفته در تفاسیر فوق چیست؟

۳-۴- احادیث و روایات به کاررفته در مورد سوره‌ی واقعه در تفاسیر مذکور از لحاظ سند و متن تا چه اندازه صحّت دارند؟ و چگونه تحلیل شده اند؟

۳-۵- چه روایات مشترک و معارضی در تفاسیر فوق راجع به سوره‌ی واقعه وجود دارد؟

۳-۶- با این که تفاسیر مذکور روایی است دو مفسّر در تفاسیر مذکور چگونه دست به اجتهاد زده اند؟

۴- اهمیّت و ضرورت تحقیق:

اگر به اهمیّت روایات صادره از معصومین علیهم‌السلام در زندگی و نقش آن‌ها در تحصیل سعادت دنیوی و اخروی پی برده باشیم و این که جعل حدیث و دروغ بر پیغمبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بنا بر حدیث «فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعْهُ مِنَ النَّارِ» (کلینی، ۱۳۶۲؛ ج ۱، ص ۶۳) سبب قرار گرفتن در آتش جهنّم خواهد بود، به اهمیّت و ضرورت این تحقیق پی می‌بریم. هم‌چنین تفاسیر مذکور حاوی روایاتی ضعیف السند یا مرسل بوده و در ضمن غفلت‌هایی نیز از ناحیه مؤلفان صورت گرفته است، فلذا بر آن شدیم تا روایات تفاسیر مذکور را در سوره واقعه که در بر دارنده آیاتی در توصیف بهشت است به دلیل فرموده امام صادق علیه‌السلام که «هر کس مشتاق به وصف بهشت باشد سوره واقعه را بخواند». (حویزی، ۱۳۷۳؛ ج ۵، ص ۲۰۳) و نیز فرموده امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام که «بهای وجود شما چیزی جز بهشت نیست پس آن را به غیر آن نفروشید». (کلینی، ۱۳۶۲؛ ج ۱، ص ۱۹) بررسی کنیم و نیز روشن‌ترین و بهترین استدلال‌ات توحیدی که در آن به کار رفته، عامل مهمی برای این انتخاب بوده است.

۵- روش تحقیق:

۵-۱- نوع تحقیق و روش بررسی فرضیه‌ها یا پاسخ‌گویی به سؤالات (تحلیل محتوا و اسنادی) : روش تحقیق به کار رفته در این تحقیق روش تحلیل محتوا و اسنادی است. ابتدا منابع مربوط به موضوع مورد بحث مخصوصاً تفاسیر نور الثقلین، در المنثور، کتب، پایان‌نامه‌ها و مقالات مرتبط با بحث مورد نظر تهیه شده است، در مرحله‌ی بعد محتوای مربوط با موضوع پژوهش انتخاب و اهداف و سؤالات پژوهش از آن

۱- پس هر که عمداً بر من دروغ بنهد نشیمنگاهش پر از آتش باد.

استخراج شده و به بررسی آن موضوعات پرداخته شده است. در پایان به پردازش و مقایسه‌ی احادیث و روایات و بررسی صحت و سقم آنها و نتیجه‌گیری پرداخته ایم.

۵-۲- ابزار گردآوری داده‌ها و ذکر ویژگی‌های آنها:

۵-۲-۱- کتب مختلف پیرامون موضوع پژوهش (فیش برداری).

۵-۲-۲- نرم افزار مربوط به تفاسیر و روایات و احادیث.

۶- محدودیت‌های تحقیق:

۶-۱- محدودیت‌های غیر قابل کنترل تحقیق: محدودیت وقت و عدم دسترسی به برخی منابع دست اول همچون تفسیر عبد بن حمید، تفسیر ابن مردویه اصفهانی، تفسیر ابن المُنذر نيسابوری، ذکر الموت ابن ابی الدنيا و ... از منابع اهل سنت از جمله محدودیت‌های این پایان نامه به شمار می آیند که تا حد امکان سعی شده است با برخی منابع دیگر پوشش داده شود.

۶-۲- محدودیت‌های قابل کنترل تحقیق: در این پایان نامه علاوه بر روایات سیوطی و حویزی، بنا به ضرورت، به نقد نظر دیگران نیز پرداخته شده است چون به نوعی با موضوع بحث مرتبط بوده اند.

۷- پیشینه‌ی تحقیق:

۷-۱- طباطبائی ، سید محمد حسین ؛ المیزان فی تفسیر القرآن :

او در تفسیر یک سوره، چند آیه را برگزیده، و پس از نقل نظرات مختلف ، نظر خود را بیان کرده و در پایان، در قسمت بحث روائی، روایاتی را از کتب مختلف اعم از شیعه و سنی در مورد آن چند آیه نقل می کند و آنها را از جهت صحت متن بررسی می کند و نظر خود را در مورد آنها بیان می کند.

۷-۲- هیثمی ، نور الدین ؛ مجمع الزوائد و منبع الفوائد :

او در این کتاب روایاتی را از جوامع روایی اهل سنت نقل کرده و سپس به بررسی آنها از حیث سند و متن اقدام کرده و در برخی موارد به بررسی احوال روات به صورت بسیار مختصر پرداخته است.

۷-۳- مهدوی راد، محمد علی و عباس مصلاهی پور و حمید رضا فهیمی تبار؛ اجتهاد در تفسیر روایی نورالثقلین(مقاله) :

در این مقاله به اجتهاد حویزی در تفسیر نور الثقلین پرداخته شده است و به موارد اجتهاد او اشاره شده است که او در گزینش و انتخاب روایات تفسیری، جابه جایی روایات، تقطیع آنها، دفاع از مذهب حقه‌ی

تشیّع، انتخاب منابع مختلف و ... دست به نوعی اجتهاد زده است با این که تفسیر او از جمله تفاسیر روایی است .

۷-۴- خدایاری ، علی نقی ؛ نقش احادیث معصومان در تفسیر قرآن (مقاله):

او در این مقاله، سه کاربرد ویژه حدیث در تفسیر قرآن را تبیین می کند :
اول - استخراج اصول و قواعد روش شناختی تفسیر (ویژگی های مهم قرآن مانند: هدایت، جامعیت، هماهنگی درونی، ذو وجوه بودن، جاری بودن در طول زمان، عام و خاص، محکم و متشابه، نهی از تفسیر به رأی و ...)

دوم - تعیین و تکوین مبانی تفسیری، یعنی این که مفسر، کلیات نظام اندیشه دینی خود را از قرآن و سنت بگیرد، سپس به تفسیر قرآن پردازد.

سوم - حدیث در نقش منبع تفسیر: (شأن نزول، بیان مصداق، رفع تعارض ظاهری آیات، تقیید مطلق، تبیین مجمل، تخصیص عام، بیان تأویل، تفسیر آیات متشابه، تفسیر موضوعی، تفسیر واژگانی و ...)

۷-۵- دستغیب شیرازی ، سید عبدالحسین ؛ سرای دیگر (تفسیر سوره واقعه):

او آیات این سوره را تفسیر کرده و توضیح داده است و تفسیر آیات به گونه ای است که بیشتر به بررسی متنی روایات وارده پیرامون آیات مذکور پرداخته است.

۷-۶- نجفی،مرجان؛ بررسی اسرائیلیات در تفاسیر نورالثقلین و در المنثور. (پایان نامه کارشناسی

ارشد) : در این پایان نامه روایاتی که در زمینه قصص انبیاء در کتب مذکور بوده است جمع آوری شده و سپس به بررسی آنها اقدام شده و با توجه به روایات صحیح وارده از معصومین علیهم السلام و قرائن موجود حکم به این که فلان روایت از جمله اسرائیلیات بوده یا نبوده، داده شده است. همچنین در آن، فصلی نیز به عوامل پیدایش اسرائیلیات مثل ناآگاهی جامعه ی عرب و برتری علمی اهل کتاب و ... و معرفی شخصیت هایی که باعث نشر و گسترش اسرائیلیات شدند از قبیل وهب بن منبه ، عبدالله بن سلام ، کعب الأحبار و ... اختصاص داده شده است .

۸- کاربرد نتایج تحقیق:

نتایج این بررسی برای پژوهش گران قرآن، دانشجویان رشته ی علوم قرآن و حدیث ، طلاب حوزه های علمیه و سازمان تبلیغات اسلامی مفید است؛ همچنین برای واژه شناسی قرآنی و همهی افراد علاقمند به تحقیقات در زمینه ی قرآن مخصوصاً از دید روایات می تواند مفید و راه گشا باشد.

۹-کلید واژه ها:

۹-۱- سوره‌ی واقعه:

سوره‌ی واقعه در مکه نازل شده است و دارای نود و شش آیه، سیصد و هفتاد و هشت کلمه و هزار و هفتصد و سه حرف است. (بروجردی، ۱۳۶۶؛ ج ۷، ص ۳) در تاریخ قرآن کریم حجتی آمده است که بنابر روایت ابو حمزه‌ی ثمالی، سوره‌ی «واقعه» چهل و پنجمین سوره‌ای است که بر پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل شده و قبل از آن سوره «طه» و بعد از آن «شعراء» بوده است. (همان؛ ص ۴۰۶)

در فضیلت تلاوت این سوره، روایات زیادی در منابع اسلامی ذکر شده است؛ از جمله در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌خوانیم: «کسی که سوره واقعه را بخواند نوشته می‌شود که این فرد از غافلان نیست». (کفعمی، ۱۴۰۵؛ ص ۴۴۶) چرا که آیات سوره آن قدر تکان دهنده و بیدار کننده است که جایی برای غفلت انسان باقی نمی‌گذارد. سوره واقعه چنان که از نامش پیداست از قیامت و ویژگی‌های آن سخن می‌گوید، و این معنی در تمام آیات ۹۶ گانه سوره مسأله اصلی است. محتوای اصلی این سوره عبارتند از:

۱- آغاز ظهور قیامت و حوادث سخت و وحشتناک مقارن آن.

۲- گروه بندی انسان‌ها در آن روز و تقسیم آن‌ها به «اصحاب الیمین»، «اصحاب الشمال» و «مقربین».

۳- بحث مشروحی از مقامات «مقربین» و انواع پادشاهی آن‌ها در بهشت.

۴- بحث مشروحی در باره «اصحاب الیمین» و انواع مواهب الهی بر آن‌ها.

۵- بحثی در باره‌ی «اصحاب الشمال» و مجازات‌های دردناک آن‌ها در دوزخ.

۶- اهمیت قرآن که فرود آمده از نزد خداست و جز پاکان به معارف حقیقی آن دست نمی‌یابند.

۷- ذکر دلائل مختلفی پیرامون مسأله معاد از طریق بیان قدرت خداوند، خلقت انسان از نطفه ناچیز، تجلی حیات در گیاهان و نزول باران.

۸- ترسیمی از حالت احتضار و انتقال از این جهان به جهان دیگر.

۹- نظر اجمالی دیگری روی پاداش و کیفر مؤمنان و کافران. (شیخ الاسلامی، ۱۳۷۸؛ ص ۸۶)

۹-۲- تفسیر درالمنثور:

این تفسیر یکی از جوامع روایی اهل سنت است، که در سال ۵۸۹ هجری تألیف و در شش مجلد بزرگ در قاهره چاپ شده است. (مدرس، ۱۳۶۹؛ ص ۱۵۰) و خلاصه‌ی کتاب "ترجمان القرآن" مؤلف است که اسناد احادیث را به دلیل ملال آور بودن برای دانشجویان و دانش پژوهان، حذف و تنها به متن آن‌ها اکتفا نموده است و آن را «درالمنثور فی التفسیر بالمأثور» نامگذاری کرده است. (سیوطی، ۱۴۰۴؛ ج ۱، ص ۲) جامعیت